

Dunja BEGOVIĆ¹

ZNAČAJ HUMANISTIČKOG OBRAZOVANJA: VIŠE OD TRŽIŠNE VREDNOSTI

(Marta Nusbaum, *Ne za profit: zašto je demokratiji potrebna humanistika?*, Fabrika knjiga, Beograd, 2012)

Knjiga Marte Nusbaum (Martha C. Nussbaum), *Ne za profit*, po rečima same autorke, pre svega jeste manifest i poziv na akciju. Objavljena 2010. godine, početkom prvog predsedničkog mandata Baraka Obame, ona predstavlja reakciju na obrazovne politike u SAD, ali i na svetske trendove kada je u pitanju obrazovanje, a pogotovo na ulogu humanističkih disciplina u njemu. U skladu s podnaslovom, „Zašto je demokratiji potrebna humanistika?” u čitavoj knjizi prisutna je težnja da se pruži dosledna argumentacija za neophodnost humanističkog obrazovanja u razvijanju građanskih i demokratskih vrednosti. U tom smislu, iako se koncentriše kako na istorijske tako i na aktuelne primere iz obrazovne prakse dve zemlje, SAD i Indije, Marta Nusbaum u ovom radu želi da ponudi model obrazovanja zasnovanog na tzv. slobodnim veštinama kao model koji bi trebalo da se primenjuje u školama i visokoobrazovnim institucijama širom sveta.

Marta Nusbaum je filozofkinja koja se u svojim radovima bavi klasičnim filozofskim problemima ali i pitanjima društvene pravde. Njeno interesovanje za obrazovanje prisutno je i u drugim radovima na koje se i sama poziva u ovoj knjizi. Ipak, *Ne za profit* jeste knjiga koja kreće od konkretne teze, ilustruje je primerima i nudi relativno razrađena rešenja, tako da se može čitati i nezavisno od drugih autorkinih tekstova u kojima se bavi sličnim temama. Problem kojim

1 E-mail: dunja1043@gmail.com

se bavi, Nusbaum jasno postavlja već na prvim stranicama knjige: obrazovanje širom sveta jeste u krizi jer se sve više prilagođava zahtevima tržišta, zbog čega discipline koje nemaju direktnu praktičnu korist za uvećanje nacionalnog profita gube svoj ugled, ali i finansijsku podršku od država. Rezultat je stoga ubrzano gašenje odeljenja humanističkih nauka na univerzitetima, prioritet se daje praktičnijim disciplinama, a studenti i studentkinje se podstiču da se posvete studijama koje se brže i lakše mogu unovčiti. Obrazovanje postaje čisto instrumentalno i sasvim je u službi ekonomskog rasta. Autorka smatra da svetski trendovi pokazuju težnju da se obrazovanje za demokratiju u potpunosti potisne i zameni modelom obrazovanja za profit.

Suprotstavljanje obrazovanja za demokratiju obrazovanju za profit ide ruku pod ruku sa kontrastom između modela razvoja koji je usredsređen na ekonomski rast i modela razvoja ljudskih demokratskih sloboda (Human Development Model). Autorka ukratko objašnjava razliku između pomenutih modela razvoja i pokazuje kako se ove koncepcije obrazovanja u njih uklapaju. Cilj obrazovanja za profit jesu pre svega poslušni, disciplinovani radnici i radnice koji poseduju osnovnu pismenost i neke veštine upravljanja savremenim tehnologijama. Ono što ostaje zanemareno u obrazovnim sistemima usmerenim na profit jeste kritičko mišljenje koje se tradicionalno povezuje sa humanističkim disciplinama, a posebno s filozofijom. Osnovna mana modela razvoja usmerenog isključivo na ukupni ekonomski rast države jeste to što u drugom planu ostaje pitanje jednake raspodele dobara među članovima društva. Autorka navodi primer Indije u kojoj pojedine provincije postižu znatan ekonomski napredak dok veliki deo populacije nastavlja da živi u uslovima krajnje nemaštine. Ova društvena filozofija odražava se na situaciju u obrazovanju – Nusbaum kaže da je u Indiji za roditelje najveći uspeh kada dete upiše tehnički ili inženjerski fakultet a velika sramota ukoliko se opredeli za umetnosti ili književnost. Zašto su humanističke nauke povezane sa drugim modelom razvoja, onim koji se usredsređuje na razvoj ljudskih sloboda i sposobnosti? Po mišljenju autorke, za razvoj demokratskog društva ključno je da njegovi građani neguju određene vrednosti koje najbolje podstiče humanističko obrazovanje, a to su pre svega kritičko mišljenje i empatija, široko shvaćena kao sposobnost da izađemo iz sopstvene pozicije i identifikujemo se sa drugima bez obzira na religiju, rasu, rod i ostale pripadnosti specifičnim

grupama. Ne samo da humanističko obrazovanje ostaje skrajnuto u državama orijentisanim samo na ekonomski rast, već autorka tvrdi da ono predstavlja pretnju po takve sisteme i da se zbog toga aktivno radi na njegovom suzbijanju.

Nakon ove početne dijagnoze problema koji po autorki predstavlja svetsku krizu obrazovanja, sledi niz primera iz istorije obrazovanja i savremene prakse koji ilustruju model školskog sistema kakav autorka zastupa. Ona identifikuje tri osnovna cilja kojima bi obrazovanje trebalo da teži, barem kada je u pitanju razvoj demokratskih vrednosti: razvoj kritičkog mišljenja, kosmopolitizma i empatije. Ove vrednosti čine osnovu humanističkog duha, kojim bi po mišljenju autorke trebalo da bude prožeto celokupno obrazovanje i vaspitanje budućih građana i građanki. Otprilike prema ovim tematskim celinama podeljena su i preostala poglavlja knjige, u kojima se razmatra kako izučavanje posebnih humanističkih disciplina, prema osmišljenim programima, može doprineti postizanju ovih ciljeva. Naravno, ova tri cilja su povezana i to se konstantno naglašava – stoga autorka insistira na američkom modelu slobodnih veština, po kojem fakultetsko obrazovanje barem u prvim godinama studija uključuje obavezne predmete iz korpusa umetnosti, društvenih nauka i filozofije. Ideja je da se paralelnim izučavanjem ovih disciplina vrednosti istovremeno razvijaju ali i međusobno podupiru. Osim toga, navode se i primeri škola u kojima se radilo na tome da se ove vrednosti razvijaju i kod mnogo mlađe dece, tako da priprema za aktivno učešće u građanskom životu započinje još od osnovne škole. Tu se autorka posebno poziva na rad Rabindranata Tagore (Rabindranath Tagore) i alternativnih obrazovnih institucija koje je on uspostavio početkom 20. veka u Indiji.

Ključni značaj filozofije u obrazovanju autorka vidi pre svega u učenju ljudi da u svakodnevnom rezonovanju primenjuju metode filozofske analize. Ovde je glavna figura Sokrat i njegov metod rasprave u kome se insistira na navođenju argumenata, odbacivanju predrasuda i neumornom traganju za istinom. Sokrat je u Platonovim dijalozima prikazan kao uporni ispitivač koji se ne zadovoljava odgovorima koji su površni i nedovoljno podržani argumentima, već stalno insistira na tome da njegovi sagovornici preispitaju svoja najdublja uverenja i provere koliko se ona mogu održati pred racionalnom kritikom. Nusbaum smatra da je ovo pristup koji učitelji/učiteljice, vaspitači/vaspitačice i

pedagozi/pedagoškinje treba da neguju kod dece od najranijeg uzrasta, i navodi primere nekih edukatora/edukatorki koji/e su želeli/e kod dece da razviju duh znatiželje. Ovde je glavna ličnost Džon Džui (John Dewey), jedna od važnih figura američke filozofije, ali i teorije obrazovanja i demokratije. Kao najbitnije u Džuijevom pristupu obrazovanju dece, Nusbaum navodi njegovo insistiranje na povezivanju znanja i praktičnog života i na aktivnom doprinosu deteta u tom procesu. Ipak, osnovnu vrednost koju filozofija daje obrazovanju autorka vidi u razvoju radoznalosti i sposobnosti logičkog rezonovanja. Stečene logičke veštine, zajedno sa senzibilizacijom duha kroz proučavanje umetnosti, trebalo bi da budu glavno oružje u zaštiti učenika i učenica od uticaja ideologije i indoktrinacije. Deca vaspitana u duhu stalnog preispitivanja autoriteta i kritike, po pretpostavci će odrasti u građane i građanke sposobne da donose odluke zasnovane na informisanosti i daju svoj doprinos javnom životu.

Autorka kao jednu od važnih odlika demokratskog vaspitanja navodi i sposobnost da se istovremeno bude aktivan član ili članica sopstvenog društva ali i građanin/građanka sveta. Kosmopolitizam je druga vrednost čijem razvoju treba težiti u obrazovanju, i to pre svega kroz informisanje povezano sa kritičkim mišljenjem. Kada deca uče o svetu, o ljudima i prilikama u drugim državama, ti sadržaji bi trebalo da im budu predstavljeni tako da mogu da uvide svoju povezanost s ostatkom sveta i da shvate da njihovi životi nisu izolovani od života ljudi iz sasvim drugačijih, udaljenih sredina. Nusbaum smatra da umetnosti i filozofija nikako nisu dovoljne za obrazovanje – potrebno je i proučavanje geografije, ekonomije i istorije, ali u kontekstu globalizacije i rastuće zavisnosti među ljudima. Ovakav pristup se opet vezuje za Džuija i za Tagoru, koji se posebno ističe po svom pokušaju da kod učenika i učenica u svojoj školi razvije poštovanje prema različitim religijama i kulturama. Uživljavanje u tuđe polazne pozicije i kulturne vrednosti trebalo bi da pomogne razvoju osećaja odgovornosti za druge i želje za delovanjem koje nije ograničeno samo na dobrobit sopstvene lokalne zajednice ili nacije.

Najzad, kako bi moralna svest mladih mogla na ovaj način da se razvija, neophodno je da se obrazovanje usmeri i na njihov emotivni razvoj. Nusbaum i inače u svom radu ističe veliki značaj emocija za ljudski život i za ispravno rasuđivanje. Na početku knjige objašnjava se tendencija ljudi da budu agresivni

i da odbacuju različite od sebe preko psiholoških teorija koje ova ponašanja dovode u vezu sa bespomoćnošću i potrebom za kontrolom. Autorka smatra da obrazovanje mora imati ulogu u pomaganju ljudima da se suoče sa sopstvenom ranjivošću i da je prihvate kao činjenicu svog postojanja, a ne kao podsticaj da ovladaju drugima. Ona se zalaže za kultivisanje empatije kroz razvoj imaginacije, a centralnu ulogu u tom procesu trebalo bi da imaju umetnosti. U ovom delu knjige najeksplicitnije se govori o značaju humanističkog obrazovanja za poboljšanje položaja marginalizovanih grupa, u koje spadaju i žene. Tu se navodi primer Tagore koji je kroz ples kao obaveznu disciplinu u školi pokušao da navede dečake i devojčice da izađu iz svojih stereotipnih uloga (mačo muškarac i sramežljiva žena). Navodi se i primer Čikaškog dečjeg hora, organizacije koja pomaže inkluziju dece iz nepriviligovanih porodica kroz zajedničko umetničko stvaralaštvo. Autorka poseban potencijal umetnosti vidi u tome što ona može biti medijum za bavljenje teškim društvenim problemima kao i za uklanjanje nejednakosti tako što proučavanje umetnosti podstiče imaginaciju, olakšava identifikaciju sa drugima i jača empatiju.

Kroz ove opšte postavke i mnoštvo pojedinačnih primera Marta Nusbaum brani svoj centralni argument da bez humanistike nema demokratije, jer je humanističko obrazovanje od presudnog značaja za održanje demokratskih vrednosti u svetu. Ukoliko i obrazovanje bude u potpunosti podređeno zahtevima tržišta, borba za društvo koje nije usmereno samo na profit izgubljena je, a samim tim i borba za mnoge ljudske slobode. Naravno, autorka se ograđuje od toga da je model koji je ona ponudila u ovoj knjizi definitivno rešenje, i ističe da bi njegova primena morala da bude osetljiva na mnoge posebne faktore u određenim društvenim zajednicama. Ali, uopšte uzev, ona smatra da je model slobodnih veština najbolje rešenje za fakultete, dok bi osnovno i srednje obrazovanje moralo da bude temeljno reformisano tako da se dovoljno prostora u programima ostavi za umetnosti, razvoj kritičkog mišljenja i saosećanja. Postavlja se pitanje može li ova knjiga da ubedi one čitaoce i čitateljke koji ne dele s autorkom iste ideale i vizije društva i obrazovanja? I da li ona nudi dovoljno ubedljivu i plauzibilnu strategiju zauzvrat? To su pitanja na koja će odgovoriti vreme, ali čini mi se da ovaj manifest na kraju ostaje previše vezan za relativno uzak kontekst visokoobrazovnih institucija u SAD da bi imao željeni odjek na drugim mestima. Ipak, osnovne postavke

koje je Marta Nusbaum iznela u ovoj knjizi dobar su podsetnik na neke uloge obrazovanja, naročito one vezane za lični razvoj svakog pojedinca i pojedinke, koje su u današnje vreme nepravedno zanemarene.